

SARRERA

Hemen aurkezten dugun lanak, 1495-1544 urte bitartean Errenteriako udalbatzaren eta hiribilduaren ezagueran eta azterketan sakontzea du helburu. Garai hori aukeratzeko arrazoiak bi izan dira: batetik, XV. mendearen amaierak eta XVI. mendearen lehen erdialdeak Errenteriaren eta eskualdearen historian oso garai interesgarria osatzen dutelako, loraldi eta zabalkuntza garaia, hain zuzen ere.

Bestetik, Oarsoaldean aro berri bat ate joka dugulako, 1474 eta 1495 urte bitartean jazotako hainbat gertakarik, aurreko mendeetan bizi zen egoera aldatuko baitute. Garrantzitsuena, zalantzarik gabe, Oiartzunen behin betiko independentzia eta honen eta Errenteriaren artean emango den banaketa izango da. Hala, XVI. mendeko lehen hamarkadetan, Oreretako lekuan kokatutako hirigunea, “Villanueva de Oiartzun” izatetik “La Rentería”ra pasako dena¹, estrategia berriak abian jartzera behartuta egongo da.

Prozesu honen guztiaren jatorria 1320 urtean dugu, “Oiartzungo hiribildu berria” edo “Villanueva de Oiarso” izeneko hiribildua sortu zenean. Gertakaria bera ez da ez-ohikoa, baina bere izena oso adierazgarria da. Populazio gune hau,

¹ Azpimarratu nahi dugu paragrafo hauetan protagonista nagusia izango den hiribildua izendatzeko izen ofiziala erabiliko dugula (Errenteria). Ez dagokigu gaur egungo auzotarrek beraien herria izendatzeko erabili nahi duten izenaren inguruko eztabaidan sartzea eta ezta horretarako zein izen den berreskuratu behar dutena esatea ere. Alabaina, gogoratu nahi dugu “Orereta” izenak populazio gune berria kokatuko zen lekuari erreferentzia egiten diola; ziurrenik, hori hautatzerako orduan, bailarako hainbat biztanle han edo inguruetan bizi zirelako. Dena den, azpimarratu behar dugu hiri-gutunean leku honi ez zaiola (Azpeitia, Tolosa edo Ordiziako kasuetan ez bezala) “puebla” izenarekin aipamenik egiten, alegia, antolatutako eta finkatutako populazio gune moduan.

“Villanueva de Oiartzun” izenari dagokionez, XIV eta XV. mende artean hartu zuen izen ofiziala izan zen. “La Rentería”, berriz, laurehungarrenaren amaieran, ziurrenik Oiartzunen independentziaren ildotik eta bailararen eta hiribilduaren arteko nahasketarik ez izateko, gailendu zen izena dugu.

Edonola ere, nafar dokumentazioan “Rentería” izena dagoeneko XIV. mende erdialdean dugu, 1357 urtean (ikus HH. EE.: *Los señores de la guerra y de la tierra: nuevos textos para el estudio de los Parientes Mayores guipuzcoanos (1256-1548)*. Donostia: GFA, 2000, 57. dok., 144 orr.). Halaber, gutxienez XVI. mendeko bigarren herenetik aurrerako nafar dokumentazioak ere, “Errenteria/ Herrenteria” euskal forma jasotzen du (ikus, adibidez, NAO. Procesos. 9183, 1533 urtea).

gainera, bere funtzio ekonomikoagatik ere ezaguna izango da: errenteria edo errentak ordaintzen ziren lekua, hain zuzen ere. Hauek, gainera, itsas merkataritza zein trafikoarekin lotutako errentak edo zergak dira, burdin eportazioari lotutakoak bereziki.

Gune berriak lortutako maila juridikoak zera esan nahi du: 1320tik aurrera bere udalbatzarra abian jarriko dela eta bere auzotarrek bertako agintariengatik epaituak izateko eskubidea izango dutela. Baina horrez gain, gune berria Oiartzungo bailarako eta Bailararen zentru politiko zein ekonomikoa bihurtuko da; izan ere, bailara, izate fisikoaz gain, Erdi Aroko erakunde juridiko eta politiko bat zen; 1237 urtetik, gutxienez, eskualdeko buru zena. 1320ko gertakariak egoera hau errotik aldatuko du, Bailara hiribilduaren menpe geldituko baita esparru guztietan; hau da, lehen lurraldeko buru ziren sakabanatutako guneak, Oreretan fundatuko den hiribilduaren jurisdikziopean geldituko dira.

Hala, XIV. mende hasieratik, Oiartzungo Bailaratik ezberdintutako populazio berria unitate politiko bat eratzen joan zen, bailararen gaineko eskumenekin gainera; Probintziaren elementu dinamiko bihurtu zen, bertako kideekiko berdintasun egoera teorikoan; eta, azkenik, Pasaia badiaren kontrolaren inguruko borrokan eragile nagusienetako batean bilakatu zen, Oiartzungo bokale argia zen elementu geografikoari buruzko gatazkan, hain zuzen ere.

Izan ere, itsasoari lotutako jardueren garrantziaz ari bagara, gure hiribildua kostaldeari begira zegoelako da, nahiz eta ideia hau gaur egun irudikatzen zaila izan daitekeen. Bere kokapena, gainera, ez da ustekabekoa izango; aitzitik, oso ongi hautatua egongo da:

- Ondo babestua, edo hala nahi zuten bere auzotarrek, baina era berean, garaiko komunikabide onenen artean zegoen eta itsas-merkataritza internazionalaren bolumen garrantzitsu bat igarotzen zen senaia batera sarbide erraza zuena.
- Oiartzungo bailaran zehar barreitatutako guneekiko estrategikoki kokatua, eta hauen buru.
- Baso eta mendi ugariz inguratua, baina Nafarroarekin zailtasun handirik gabe harremanetan jartzen zuen geografia esparru batean.

Orereta, Villanueva de Oiartzun, La Rentería,... garapen historiko baten isla dira, erakunde politikoak erabaki baten fruitu direla adierazten duten garapen batena, hain zuzen ere. Horregatik ezin dugu aipatu gabe utzi ikertutako urteak prozesu baten erakusle direla eta prozesu hau politikoa dela, gaur egun hitz honek

duen esan nahi guztiarekin. Garai honetan antzinako bailara behin betiko bitan zatitua geratuko da eta hemendik aurrera, bai Oiartzunek eta baita Errenteriak ere, beraien gobernua berrantolatuko duten neurriak aurrera eramango dituzte.

Guk, ondorengo lerroetan, hiribilduak landutako estrategia aztertuko dugu, lurralde eta biztanle galera nabaria izan zuen testuinguru batean. Baina egoera zail honetan biziraupena ez ezik, arrakasta ere lortuko du, XVI. mendeko lehen erdialdean behinik behin. Gure asmoa, beraz, garai horretan hori posible egingo duten gertakari nagusiak jaso eta lantzea izango da.

Hala, ondorengo lana estrategia berri hori osatu zuten kate-mailak berreraikitzen saiatuko da; administrazio alorrean (Oiartzungo arroan dauden populazio guneen eta Bailararen hiribilduarekiko banaketaren gauzatzea), hirigintza esparruan (hiribilduaren eraikuntza), gizarte mailan (Errenteriako eliteen sorrera), ekonomian (zein jarduera garatzen ziren), eta abar.

1491 eta 1495 urte bitartean bi guneak (Bailara eta Hiribildua) elkarren aurka jarri zituen gatazka luzeari amaiera emango zaio; Errenteriak espazio eta biztanle berri batzuetara moldatu beharko da, azkenak gizarte aldetik trinkoagoak izango badira ere. Irtenbide hau, jakina, ez da arazo guztien konponbidea izango, baina bai aro berri bati hasiera ematen dion mugarri nagusia.

Honekin batera, hainbat gertakari jazoko dira XVI. mendeko lehenengo hamar-kadetetan. Batzuk, aurreko gertaerekin zerikusia dute; beste batzuk, aldiz, Gaztelako Koroaren politika internazionalarekin lotuak ageri zaizkigu. Hala, 1495 ondorengo urteek bi populazio guneen eskumenak mugatuko dituzten hainbat gertakari, erabaki eta konpoketak ikusiko dituzte. Testuinguru honek guztiak, beraz, eskualdeko historian garai berri bati hasiera emango dio.

Berrikuntza hauen atarian, baina, beste batzuk izango ditugu hainbat urte lehenago, 1475ean, Pasaiaiko portuaren aprobetxamendu zein jurisdikzioaren inguruan epai berri bat emango baita. Oraingo honek, aurrekoek egin zuten bezala, Donostiari eskumen handiagoak emango dizkio, Errenteriaren eta zonalde horretan interesak zituzten beste populazio guneen kaltetan. Oiartzunekin gertatu ez bezala, epai horrek ez du amaiera bat ekarriko, arazoen areagotzea baizik. Hala, XVI. mendean zehar hainbat eta hainbat izango dira badiari lotutako istilu eta tirabirak. Horren adierazle, 1577an Errenteriak planteatuako Probintziarekiko independentzia saiakera izango da, mende batzuk geroago eskualdean eta Bidasoa Behean gertatu zen bezala.

Esan dugun bezala, garai honetan emango diren aldaketa batzuk Oiartzungo independentzia politikoaren ondorio zuzena izango dira. Batetik, eta ildo politiko horretatik jarraituz, hiribilduak eta bailarak Probintziaren egituran zuten ordezkari-

tza sisteman jasotako aldaketak daude; Oiartzunen independentziak, bailarari bilkura horietan berezko ordezkari bat izateko aukera emango baitio. Bestetik, erlijioari lotutako berrikuntzak izango ditugu. Nagusia 1513an eman zen hiribilduko Maria Donea Zeruratzea elizaren eta Oiartzungo Lartaungo Done Eztebe eliza-matrizearen arteko banaketa izango da.

Beste hainbat berrikuntzek gure hiribilduaren barne dinamikarekin lotura izango dute. Lerro hauetan gai hau jorratuko ez badugu ere, beharrezkoa iruditzen zaigu Erreteriarri eta batez ere, bere udalbatzari lotutako aldaketak azpimarratzea. 1518 eta 1544 urteetan jaso eta funtzionamenduan jarriko diren ordenantzek udal hauteskunde zein hiribilduko kargu politikoen berregituraketa jasoko dute. Horregatik, lan honen itxiera kronologikoa bigarren urte horrek osatuko du.

Bi ordenantzetan hauteskunde sistema zein den eta zein pauso jarraitu behar dituen adostuko dira, eta udal karguen esparruak eta konpetentziak ezarri. Hau guztiak udal gobernuan parte hartzeko baldintzak gogortuko ditu, itxiera prozesu baten lehenengo mugaria ezarriz. Aldaketa edo berrikuntza nabarmenenak lehenengo koadernoan adostuko dira, arlo honetan 1544koa aurrekoaren errepikapen bat besterik ez delarik. Ondorioz, eraldaketa 1518koak hasiko du, urte gutxi batzuk lehenago dokumentatuak baditugu ere.

Azkenik, eskualdeko egoeran kanpo-faktoreek izan zuten eraginaz hitz egin behar dugu. 1512an hiribilduak pairatu zituen eraso eta erreketak, Errege Katolikoek garaitik Gaztelako Koroak hasi zuen politika internazional berriaren isla izango dira, Nafarroarekin eta Frantziarekin aurrez aurre ipiniko dituenak. Pentsa daitekeen bezala, egoera honek ondorio nabarmenak izan zituen mugan zegoen Gipuzkoa bezalako lurralde batean, horren adibide garbia Erreteriarriak 1476ean eta 1512an sufritutako bi suteek eskainiko digutelarik. Baina horrez gain, XVI. mendean zehar izango diren etengabeko zurrumurru zein talkek ere, berebiziko eragina izango dute gure hiribilduaren eguneroko bizitzan.

Sarrera honekin amaitzeko, ondorengo lerroak Koldo Mitxelena bekaren 2010-2011 deialdiaren bidez egindako lanaren laburpena direla ohartu behar dugu. Datozen orrialdeetan lan horren hainbat zati besterik ez dira jasoko; bereziki, historiografiak gutxi garatuta dituenekin edota ikerkuntza burutzerakoan zehaztu edo ezeztatu direnekin zerikusia dutenak. Dena den, jatorrizko lana Interneten kontsultagarri dago ondorengo helbidean: www.erreterria.net; hemengo lerroak osatzen dituzten datu eta erreferentziak, beraz, bertan topatu ahal izango dira.

Azkenik, ez genuke sarrera hau amaitu nahi lana posible egin duten pertsonen gure esker onak eman gabe, jatorrizko ikerkuntzan idatzitakoa errepikatzea bada ere. Lehenengo eta behin, hilabete hauetan artxibozain zein erakunde ezberdinetako arduradunengandik jaso dugun laguntza eta adeitasuna, besteak beste Goizueta,

Hondarribia, Lesaka, Oiartzun eta Pasaiako udaletatik eta Gipuzkoako Artxibo Orokorra-*Archivo General de Gipuzkoa*, Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa-*Archivo Histórico de Protocolos de Gipuzkoa*, Nafarroako Agiritegi Orokorra-*Archivo General de Navarra*, *Archivo General de Simancas* eta *Real Chancillería de Valladolid* bezalako artxiboetatik.

Esker on zehatzetan, Leonor García eta Garazi López de Etxezarretak aipamen berezia merezi dute, ondorengo lerroen eta jatorrizko lanaren argitalpenean izan duten interesagatik. Beraiekin batera, Errenteriako Udalean Ainhoa eta Ruth aipatu behar ditugu, ikerkuntzan zehar egin ditugun eskaera amaigabeei erantzuna emateagatik; halaber, Txema Arenzanari erakutsitako interesa eta emandako laguntzaga eskertu beharrean gaude.

Orain arte gutxi erabilitako artxibo-iturrien erabilpen hobea eta beraien aprobetxamendua, bereziki Peio J. Monteanoren, Borja Aguinagaldere eta Ramón Martínen gomendio eta azalpenei zor diegu. Beraiekin batera, aipamen berezia merezi du *Bristol Record Office*ko Margareth McGregorrek.

Azkenik, lan hau posible egin duten ikerlariei eta profesionalei ere esker onak eman beharrean gaude, beraiekin izandako elkarrizketa, emandako gomendio eta utzitako materialeek lan honetan berebiziko eragina izan baitute. Gure eskerrik beroenak, beraz, Ernesto García Fernández, Imanol Vitores Casado, Álvaro Aragón Ruano, José Ángel Lema Pueyo, María Rosa Ayerbe Iribar, Javier Elorza Maiztegi, Kote Gebara, José Antonio Azpiazu eta José Ramón Cruz Mundet-i. Aipamenik bereziena David Zapirain Karrika doktoreak merezi du, jatorrizko lana, baina bereziki ondorengo lerroek, berarekin ordaingabeko zorra jaso baitute.